

**Battalgazi (Melitene) Definesi:
VII. Mikhael Dukas'ın Histamenonları**

Battalgazi (Melitene) Hoard: The Histamenons of Michael VII Doukas

Zeliha DEMİREL GÖKALP*

Öz

Bu çalışmada Malatya-Battalgazi (Eski Malatya) ilçesinde ele geçmiş olan ve 1071–1078 yılları arasına tarihlenen VII. Mikhael Dukas'ın altın sikke definesi konu edilmiştir. Eski Malatya (Melitene, *αλατεια*), bugünkü ismiyle Battalgazi, Malatya ilinin 8 km. kuzeyinde yer alan bir ilçe merkezidir. M.S. 1. yüzyılda imparator Titus (M. S. 79–81) döneminde XII. Fulminita lejyonunun daimi karargâhı olarak kurulmuştur. Bizans döneminde askeri üs olarak kullanılan Battalgazi'de Roma döneminde inşa edilmiş olan surlar restore edilmiştir. Kent M.S. 536'da imparator Iustinianus döneminde III. Armenia eyaletinin merkezi olmuştur. Askeri ve ticaret yolu üzerinde yer alan Malatya, Anadolu'nun tamamen Türkleşmesine kadar, Bizans ve Müslüman Araplar arasında paylaşılamayan bir merkez durumunda kalmış, Bizans ve Araplar arasında sürekli el değiştirmiştir. Battalgazi'de bulunan VII. Mikhael (1071–1078) dönemi altın sikke definesi de Bizans'ın doğu sınırındaki hâkimiyetinin sonu olarak düşünülmelidir. IV. Romanos Diogenes'in 1071'de Selçuklu Türklerine Malazgirt'teki yenilgisinden hemen sonra tahta geçen VII. Mikhael, İmparatorluğu kuşatan askeri, siyasi ve ekonomik problemler ile uğraşmak konusunda yetersiz kalmıştır. Tedavüldeki sikkenin değerini ciddi şekilde, fiyatlarda indirim yapmaksızın düşüren İmparator bu yüzden "Parapinakes? (=çeyrek miktarı yürüten) lakabını almıştır. VII. Mikhael'in altın sikkeleri, konkav formu ve düşük kalitesi ile daha önceki dönem örneklerinden ayrılır. VII. Mikhael'in histamenonları iki tip olarak belirlenmiştir. Her iki tipin de arka yüzünde yer alan yazıt ve imparator tasviri aynıdır. Arka yüzde İmparatorun cepheden büstü, asalı ve haçlı globuslu figürü bulunur. Ancak ön yüzdeki İsa tipi farklıdır. İsa'nın ya arkalıklı tahta otururken ya da cepheden büstü tasvir edilmiştir. İsa'nın arkalıklı tahta oturduğu birinci tip sikke, diğerlerine göre fark edilebilir derecede değeri yüksek altındır ve bu tip sikke oldukça nadirdir. İkinci tip

---

* Yard. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, zdgokalp@anadolu.edu.tr

histamenonun ön yüzünde İsa'nın büstü tasvir edilmiştir. Bu tip sikkeler ön yüzde yer alan İsa'nın nimbusunda ve elinde tuttuğu kitabın kapağında bulunan nokta bezemelere göre ve sikkenin arka yüzünde yer alan imparatorun sağ elinde tuttuğu labarumun ve sol elinde tuttuğu globusun üzerinde bulunan nokta bezemelere göre beş alt tipe ayrılmaktadır. Battalgazi'de ele geçen definede birinci tip histamenondan üç adet, alt tipleri ile birlikte elli beş adet ikinci tip olmak üzere toplam elli sekiz adet histamenon bulunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Malatya, Battalgazi, Melitene, Bizans, sikke, histamenon, VII. Mikhael Dukas

Abstract

In this study, the subject is the golden coin hoard of Michael Doukas VII which was minted between 1071 and 1078, and was found in Malatya-Battalgazi (Old Malatya) district. Old Malatya (Melitene, *αλατεια*), which is known as Battalgazi today, is a district 8 km away (North) from Malatya city. It was founded in the 1. century B.C. as a permanent headquarter of Fulminita XII legion during the age of Emperor Titus (79-81). Battalgazi was also used as a military base during the Byzantine period and the city walls that were built in the Roman period were restored. The city became the center of Armenia III in 536 A.D. during the reign of emperor Justinian. Malatya, which was in the middle of military and trading routes, could not be shared by the Byzantines and Muslim Arabs until Anatolia was totally Turkicized. The golden coin hoard which dates to Michael VII (1071-1078) period in Battalgazi should be considered to be the end of Byzantine sovereignty in eastern border. Michael VII who came to the throne after Romanos IV Diogenes was defeated by Seljuk Turks in Manzikert in 1071, was incompetent to deal with military, politic and economic problems that the empire faced. The emperor who decreased the value of the valid coin without decreasing the prices was given the name "Parapinakes". The golden coin of Michael VII can be separated from the former period coins with their concave form and low quality. The histamenons of Michael VII are two types. The inscription and the description of the emperor on the reverse side of the coins are the same in both types. In the reverse side, lies the bust of the emperor from the front as a figure with scepter and globus cruciger. However the Christ type on the front side is different. The bust of Christ was depicted either sitting on throne with a back or from the front. The first type of coin where Christ sits on a throne, has a significantly higher golden value, compared to the others. However this type of coin is very rare. The bust of Christ is pictured on the front side of the second type of coin. These types of coins are separated into 5 sub-types according to the dot decoration on the nimbus of Christ and on the cover of the book in his hand, to the labarum which is in the right hand of the emperor on the reverse side of the coin, and to the dot decoration on the globus in his left hand. The hoard found in Battalgazi includes a total of fifty eight histamenons, three of which are type 1 and fifty five of which are type 2 including all the sub-types.

Keywords: Malatya, Battalgazi, Melitene, Byzantine, coin, histamenon, Michael VII Doukas

Battalgazi (Eski Malatya, Melitene)

Eski Malatya (Melitene, *αλατεια*), bugünkü ismiyle Battalgazi, Malatya İlinin 8 km. kuzeyinde Fırat nehrinin (Euphrates) batı yakasında yer alan bir ilçe merkezidir. Malatya kuruluş ve isim itibariyle başlangıçtan günümüze kadar büyük bir değişikliğe uğramadan gelen Anadolu şehirlerinden biridir.¹ İlk yerleşim, Eski Malatya'nın 4 km. güney doğusunda, Aslantepe olarak isimlendirilen yerde kurulmuştur (Darkot, 1997, s. 227; Eskici, 2006, s. 263; Üstündağ ve diğerleri 2005, s. 67; Göğebakan, 2003, s. 469).² M.Ö. 7. yüzyılda, Asur devletinin yıkılmasından sonra şehrin terk edildiği ve halkın başka yerleşim alanlarına dağıldığı ve M.S. 1. yüzyıla kadar şehrin tarihinin karanlık olduğu düşünülmektedir.

M.S. 1. yüzyılda Roma İmparatoru Titus (M.S. 79–81) XII. Fulminita Lejyonu'nu, daimi karargâh olarak Battalgazi'ye³ yerleştirmiştir⁴ (Hild ve Restle, 1981, s. 233). Titus M.S. 76 yılında, makalenin de konusunu oluşturan definenin bulunduğu Battalgazi'de sur yapımını başlatmıştır. Roma İmparatorluğu döneminde yapımına başlanan surlar, 532'de İmparator Iustinianus tarafından tamamlanmış ve kent 536'da III. Armenia eyaletinin merkezi olmuştur (Procopius, *De aedificiis*, 3.4.19). Askeri ve ticaret yolu üzerinde yer alan Melitene (Yorke, 1896, s. 326), Bizans döneminde özellikle Sasani İmparatorluğuna karşı kuzey Mezopotamya'da bir sınır şehri olan Dara'ya⁵ ulaşan yolun başında kurulmuştur.⁶ Şehrin surları da, İmparator Iustinianus'un doğu sınır bölgelerinde savunma amaçlı gerçekleştirdiği yapı faaliyetleri sonucunda tamamlanmıştır (Croke ve Crow, 1983, s. 146). Aynı yıllarda Iustinianus'un generali Belisarios komutasında Bizans ordusu 530 yılında Sasanileri Dara'da büyük yenilgiye uğratmıştır (Procopius, *Wars*, I.13.9–14.55).

M.S. 7. yüzyıldan itibaren sürekli olarak Arap akıncıların saldırısına uğrayan kente 8. yüzyılın başlarında imparator Philippikos (711–713) tarafından Ermeniler

¹ Kentin ismi Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Kültepe yazılı belgelerinde “Melita”, Asur imparatorluk devri kayıtlarında ise “Meliddu, Melide, Melid, Milid, Milidia” olarak anılır. Antik Çağ yazarı Strabon da kenti “Melitene” (Ἔ.Ἰ.Ἰ.Ἰ.Ἰ.) olarak adlandırmıştır (Strabon, 1993, s. 3).

² Aslantepe Höyük Neolitik Dönemden (M.Ö. 8000) Bizans dönemine kadar bütün kültürleri barındırır. Müze koleksiyonunda, 1969–1971 yıllar arasında höyükte yapılan kazılarda ele geçmiş olan kırk beş adet Bizans sikkesi bulunmaktadır.

³ Lejyonun Melitene'ye yerleştirilmesi ile Aslantepe'de bulunan şehir, yerleşimin 4 km. kuzeyine bugünkü adı ile Battalgazi'ye taşınmıştır.

⁴ XII. Fulminita Lejyonu daha önce M.S. 66 yılında Suriye'den Malatya'ya Yahudileri cezalandırmak için de gönderilmiştir (M'Eldery, 1909, s. 45).

⁵ Dara, Mardin ilinin 30 km. güneydoğusunda, Nusaybin yolu üzerinde Oğuz Köyü'nde lokalize edilmektedir.

⁶ Antik çağda olduğu gibi Ortaçağda da önemli kentler büyük yollar boyunca konumlanmıştır. Malatya'da (Melitene) başkent Konstantinopolis'i doğuya bağlayan ana yol üzerinde yer almaktaydı (Mango, 2008, s. 23). Bizans'ın Anadolu yol güzergâhının da merkezlerinden biri olan kent bu konumuyla da önemini hep korumuştur (Anderson, 1897).

yerleştirilmiştir. Ancak Pavlikanlar⁷ bölgede yayılmaya başlayınca imparator V. Konstantinos (741–775) Ermenileri Trakya'ya sürmüştür (Mango ve Scot, 1997, s. 532, 593; Charanis, 1961, s. 144).⁸

Melitene 11. yüzyıla kadar Bizans ile Abbasiler arasında sürekli el değiştiren bir kent konumundadır (Honingmann, 1970, 39–40, 55–58, 70–72; Treadgold, 1997, s. 224, 289, 343, 349; Avcı, 2003, s. 75).⁹ Kent bu mücadeleler sırasında hem Bizans hem de Araplar tarafından birçok kere yağma ve tahrip edilmiş ve yeniden kurulmuştur (Angold, 1997, s. 41). Ancak tüm bunlara rağmen bir sınır kenti olma özelliğini korumuştur.¹⁰ 10–11. yüzyıla tarihlenen, kentin isminin geçtiği kurşun mühürlerin büyük bir kısmı, imparatorluğun maliyeden sorumlu memurlarına ve askeri komutanlarına aittir.¹¹ Bu durum kentin 10–11. yüzyılda hala önemli yönetsel ve askeri merkez olduğunun kanıtıdır. Ayrıca kentin, Kilise kayıtlarında metropolis olarak anılmasından da, bölgenin dinsel bir merkezi olduğu anlaşılmaktadır.¹²

---

⁷ Pavlikanlar Manicilikten türemiş bir Ermeni tarikatıdır. Eski Ahit'e ve İsa'nın yeniden doğacağına inanmayan Pavlikanlar Anadolu'da özellikle Malatya ve Sivas arasındaki dağlarda göçebe olarak yaşamış ve 843–879 yılları arasında da başkenti Tephrike (Divriği) olan bir devlet kurmayı başarmışlardır. Çoğu zaman da Müslümanların yanında, Hıristiyanlara karşı savaşmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Mango, 2008, s. 112–113; Honingmann, 1970, s. 50–53, 62, 190; Ostrogorsky, 1999, s. 207; Vryonis, 1971, s. 60; Avcı, 2003, s. 165.

⁸ I. Basileios (867–886) döneminde de Pavlikanlara karşı mücadele devam etmiştir (Anderson, 1896). Malatya Arkeoloji Müzesi'nde Philippikos (711–713) ve V. Konstantinos (741–775) dönemlerine ait sikke yer almamakla birlikte I. Basileios dönemine ait, Elazığ'da ele geçip müzeye teslim edilmiş bir follis bulunmaktadır. Bunun sebebi olarak, imparatorluğun bastırıldığı sikkelerin sevkiyatını Arap akınlarından dolayı gerçekleştirememesi, bu durumda halkın tedavülden kalkmamış, daha önceki imparatorlara ait sikkeleri kullanılıyor olması ve kentin sürekli Araplar ile Bizanslılar arasında el değiştirmesi gösterilebilir.

⁹ Malatya Arkeoloji Müzesi antik sikke koleksiyonunda, 1970–2006 yılları arasında envanterlenmiş, 895 adet Bizans sikkesi bulunmaktadır. Büyük çoğunluğu Malatya ili ve çevre yerleşimlerden ele geçmiş olan bu sikkelerin sadece 263'ü Erken Bizans Dönemine, geri kalan 602'si Orta Bizans Dönemine tarihlenmektedir. Özellikle Bizans'ın Karanlık Dönem sonrasında, İmparatorluğun doğusundaki askeri ve siyasi etkinliği, Orta Bizans Dönemine ait sikke buluntularındaki artış ile fark edilmektedir. Bkz., Demirel Gökalp, 2009.

¹⁰ Kenti ele geçiren Abbasiler de Malatya'yı bir sınır karakolu olarak kullanmışlardır (Brooks, 1900, s. 733).

¹¹ Dumbarton Oaks ve Fogg Museum of Art'da bulunan kurşun mühürlerin tanıtıldığı katalogda Melitene'ye ait dokuz mühür bulunmaktadır. Mühürlerde, *thema*'nın askeri kumandanı için kullanılan ünvanlardan *Strateos* ve *Protospatharios*; orduda üst düzey kumandan için kullanılan ünvan *Katepano*; vergi işleri ile ilgilenen ve eyaletlerde kadastroyu kontrol eden memur ünvanı olan *Anagrapheous* gibi ünvanlar yer almaktadır (Oikonomides, 2001, s.157–160). Mühürlerde görülen ünvanlar için bkz., Bulğurlu, 2007, s. 255–282. Ayrıca Malatya Arkeoloji Müzesi'nde Bizans Dönemine ait beş kurşun mühür tespit edilmiştir. Bu mühürler üzerinde çalışmalarımız devam etmektedir.

¹² Kilise kayıtlarında, 4. yüzyıl başından 12. yüzyıl sonuna kadar yirmi üç piskoposun ismi geçmektedir (Le Quien, 1958, s. 440–446). Ayrıca 10. yüzyılda yardımcı piskopos sayısı da beşten ona çıkarılmıştır (Oikonomides, 2001, s.157).

Bizans ve İslam devletleri arasında zaman zaman el değiştiren şehir, Türk dönemlerinde de önemini korumuştur. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı hâkimiyetinde hayli imar görmüştür (Eskici, 2002, s. 405). 1101 yılında Danişmentli egemenliğine giren kent, 1105'te Kılıçarslan tarafından Selçuklu topraklarına dâhil edilmiştir. Kısa bir süre sonra Selçuklu Danişmentli mücadelesi devam etmiş olsa da 1178'de II. Kılıçarslan Danişmentli hâkimiyetine son vererek kenti Selçuklu topraklarına katmıştır. 13. yüzyılın sonlarından itibaren önce Moğolların, sonra da bir süre Memlük hâkimiyetinde de kalan kent zaman zaman bölgede hâkim olan Dulkadiroğulları'nca idare edilmiştir (Eskici, 2002, s.405–406). 1392'de Yıldırım Beyazıt tarafından ele geçirilmiş ve 1516'da da doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır (Honingmann, 1997, s. 233–239; Vryonis, 1971, s. 163).

M.S. 76 yılında Titus döneminde yapımına başlanan ve daha sonra Roma, Bizans, Selçuklu döneminde genişletilen Melitene olarak bilinen Battalgazi kesintisiz iskân görmektedir.¹³ Bu nedenle de sur içi yaklaşık 5–6 metre yığma toprak kalınlığına ulaşmıştır (Yiğit, 1995, s. 1). Roma ve Bizans döneminde askeri bir karargâh olarak kullanılan, Bizans döneminde de genişleyen ve Hıristiyanlaşan kentte bugün harap durumdaki sur ve yapılarıdaki devşirme malzemeler dışında ne Roma ne de Bizans dönemine ait askeri, kamu ya da dini yapı kalıntısı tespit edilememektedir.

VII. Mikhael Dukas (ιχναλ Ζ Δουκαδ) (1071–1078)

Bizans İmparatoru X. Konstantinos'un (1059–1067) ölümü üzerine, imparatorun karısı Eudokia, oğulları VII. Mikhael, Andronikos ve Konstantinos'un naibesi sıfatıyla 1067'de Bizans tacını giymiştir (Ostrogorsky, 1999, s. 318). Ancak Patrik Mikhael Keroularios'un yeğeni Eudokia Makrembolitissa baskılar sonucu IV. Romanos Diogenes (1068–1071) ile evlenerek 1068'de tacını devretmek zorunda kalmıştır (Maxeiner, 1977, s. 307). VII. Mikhael Dukas, IV. Romanos Diogenes'in¹⁴ 1071'de Selçuklu Türklerine Malazgirt'teki yenilgisinden hemen sonra Eudokia'nın naibliği ile tahta çıkarılmıştır. Çok geçmeden Eudokia manastıra kapanmaya zorlanmış ve Mikhael tek başına iktidar olmuştur (Tekin, 1999, s. 79). Konstantinopolis'de patlak veren bir isyan sonrasında VII. Mikhael'in tahtını terk ederek manastıra kapanması üzerine İmparatorun karısı, Gürcistan kralı IV. Bagrat'ın (1027–1072) kızı Maria, III. Nikephoros Botaneiates (1078–1081) ile evlenmiş ve tahtın yeni sahibi Botaneiates olmuştur (Psellos, Khronographia, s. 242).

¹³ Bugünkü Malatya ise, Battalgazi 'nin (Eski Malatya, Melitene) bulunduğu yerden 8 km. uzağa, 19. yüzyılın ilk yarısında Aspuzu denilen sayfiye bölgesine taşınmıştır.

¹⁴ Malatya Arkeoloji Müzesi'nde IV. Romanos'a ait dört adet follis bulunmaktadır (biri Adıyaman'ın Kalecik Köyü'nde bulunup müzeye teslim edilmiştir. Diğer üçünün buluntu yeri belli değildir).

Zihinsel anlamda sağlık sorunları olan VII. Mikhael etkisiz bir hükümdar olarak bilinmektedir. Ancak imparatorun mantık ve felsefe hocası olan Psellos, Khronographia'sında VII. Mikhael'in özellikle ekonomideki sözde başarılarından övgü ile söz etmiştir. Psellos (Khronographia, s. 239–240) VII. Mikhael için; “vergi sistemi hakkında derin bilgisi vardı; gelirler, kamu harcamaları, ödemeler ve vergi olarak hazineye gelen meblağ- hepsini bilirdi. Para basma konusunda da bilgiliydi; bir stater'in¹⁵ ağırlığı, her altın parada ne kadar maden var. Kısacası, maliye konusunda çok bilgili olduğundan uzmanlar kendisiyle konuşurken zor durumda kalırdı” cümlelerini kullanmıştır. Ancak bilinmektedir ki, VII. Mikhael imparatorluğu kuşatan askeri, siyasi ve ekonomik problemler ile uğraşmak konusunda yetersiz kalmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun 1071'de Malazgirt'teki yenilgisi ve sonrasında ordu kumandanlarının Anadolu'daki görevlerini bırakıp Konstantinopolis'e kaçmaları, bunun sonucunda Anadolu'da Selçukluların yayılması, İtalya'nın kaybedilmesi, Normanların Adriatik'i geçerek Balkanlara girmesi ve paraları ödenemeyen askerlerin isyanları imparatorluk hazinesine karşılanamayacak bir külfet yüklemiştir¹⁶ (Gregory, 2008, s.249; Mango, 2008, s.66–67).

VII. Mikhael'in saray mensubu olan baş danışmanı Nikephoritzes¹⁷ mali durumu düzeltebilmek için katı yaptırımları uygulamaya koymuştur. Bunların içinde Konstantinopolis'in tahıl ihtiyacının sağlanması, devalüasyon yani tedavüldeki sikkenin değerinin, fiyatlarda indirim yapmaksızın ciddi şekilde düşürülmesi yer almaktadır. Altın sikkenin alım gücünün önemli miktarda düşmesi de VII. Mikhael'e *parapinakes* (=çeyrek miktarı yürüten) lakabının verilmesine neden olmuştur. Bu durum eskiden bir

---

15 *Stater*: Elektron, altın ve gümüşten basılan sikkelerin esas birimi.

16 Tüm bu ekonomik bunalıma rağmen VII. Mikhael, Norman kralı Robert Guiscard ile ittifak anlaşması amacıyla, kralın kızını oğlu Konstantinos Dukas ile evlendirmek üzere bir evlilik sözleşmesi yapmış ve Normanlara 1076'da 1200 altın pound ödemiştir (Travaini, 2001, s. 186). Ancak Guiscard'ın kızı ile nişanlanan Konstantinos daha sonra Aleksios Komnenos'un kızı Anna ile nişanlanmıştır (Psellos, *Khronographia*, s. 242). Bizans Döneminde, Geç Roma *poundunu* (*litra*) esas alan Bizans poundu kullanılmıştır. İmparator I. Constantinus'un (M. S. 324–337) kabul ettiği orijinal *pound* (*litra*, 327,45 gr.), 12 *ounce* ve 72 *solidiye* eşittir. Ancak günümüze gelen örnekler, *nomisma* ve *poundun* ağırlığının değişebildiğini göstermektedir. Bir *pound*; 4-6. yüzyıllar arasında 324 gr., 6-7. yüzyıllar arasında 322 gr., 7-9. yüzyıllar arasında 320 gr., 9. yüzyıl ile 13. yüzyıl başı arasında 319 gr.dır, daha sonra bu değer 319 gr.ın da altına düşmüştür. Aynı şekilde *nomismanın* ağırlığı da 4.55 gr. ile 4.00 gr. arasında değişmektedir (Acara, 2005, s. 51). Poundun değeri düşünüldüğünde, devlet hazinesinin ciddi oranda kaybı söz konusudur. Aslında, evlilik sözleşmeleri üzerinden yapılan ittifaklar bu dönem için yabancı değil. Selçuklu sultanı Melikşah da I. Aleksios için VII. Mikhael'e iki kez böyle bir teklifte bulunmuştur (Brand, 1989, s. 1).

17 Nikephoritzes, X. Konstantinos (1059-1067) döneminde öne çıkmış ve İmparator tarafından Antiokheia Dük'ü olarak atanmıştır. VII. Mikhael döneminde de imparatorluğun neredeyse gerçek yöneticisidir. VII. Mikhael ise, hükümdar olarak ne heveslidir ne de ruhsal olarak bu görevi gerçekleştirecek yeteneğe sahiptir. (Angold, 1997, s. 121-122).

altın sikke ile alınabilen bir kile (medimnos) buğday yerine, aynı para karşılığında daha az buğday alınmasına karşılık gelmekteydi (Tekin, 1999, s. 80). Bu yüzden *parapinakes*, “çeyrek miktarı yürüten” gibi alaycı bir anlam taşıyordu (Ostrogorsky, 1999, s. 320). VII. Mikhael dönemine kadar, 1 nomisma¹⁸ saf olarak yaklaşık 16 karat¹⁹ değerindeydi. VII. Mikhael döneminde bu değer histamenonlarda²⁰ 12, tetarteronlarda²¹ 10 karat ve daha altı olmak üzere azaltılmıştır (Grierson, 1961, s. 95–7; Grierson, 1954, s. 385–6, 391–3; Hendy, 1985, s. 509).²²

VII. Mikhael’in altın sikkeleri, içbükey formu ve düşük kalitesi ile daha önceki dönem örneklerinden ayrılır.²³ Mikhael’in histamenonları iki tip olarak belirlenmiştir. Her iki tipin de arka yüzünde yer alan yazıt ve İmparator tasviri aynıdır. Arka yüzde İmparatorun cepheden büstü, asalı ve haçlı globuslu figürü bulunur. Ancak ön yüzdeki İsa tipi farklıdır. İsa’nın ya arkalıklı tahta otururken ya da cepheden büstü tasvir edilmiştir.

İsa’nın arkalıklı tahta oturduğu birinci tip sikke, diğerlerine göre fark edilebilir derecede değeri yüksektir. Fakat bu tip sikkeler oldukça nadirdir. Battalgazi’de (Melitene) ele geçen defnede de birinci tip histamenondan üç adet bulunmaktadır (No. 1–3).

VII. Mikhael’in ikinci tip histamenonun ön yüzünde İsa’nın büstü tasvir edilmektedir. Bu tip sikkeler İsa’nın nimbusunda, elinde tuttuğu kitabın kapağında yer alan nokta bezek ve sikkenin arka yüzünde imparatorun sağ elinde tuttuğu labarumun²⁴ ve sol elinde tuttuğu globusun²⁵ üzerinde yer alan nokta bezemeye göre beş alt tipe ayrılmaktadır (Grierson, 1973, s. 803–806). Battalgazi’de ele geçen defnede de alt tipleri ile birlikte 55 adet ikinci tip histamenon bulunmaktadır (No. 4–58).

²² VII. Mikhael döneminde başlayan sikkenin ani değer kaybı III. Nikephoros (1078-1081) ve I. Aleksios (1081-1118) dönemlerinde de devam etmiştir. Bu durum 1092 yılında İmparator I. Aleksios’un gerçekleştirdiği para reformu ile kontrol altına alınmıştır (Kaplanis, 2003, s. 770-771). I. Alexius’un para reformu için bkz. Hendy, 1999, s. 33.

²³ VII. Mikhael’in sikkeleri, babası X. Konstantinos’un (1059–1067) sikkelerinin benzerleridir. Ancak X. Konstantinos’un sikkelerinde İmparatoriçe Eudokia ve çocukları tasvir edilirken, VII. Mikhael’in *tetartera* ve *miliaresion*larında (gümüş sikke) İmparator’un eşi Maria’ya yer verilmiş, ancak X. Konstantinos sikkelerinin tersine çocuklarının tasvirleri sikke üzerinde yer almamıştır. (Maxeiner, 1977, s. 318; Grierson, 1973, s. 799). VII. Mikhael 1078 yılında tahtını terk ederek manastıra kapandıktan sonra karısı Maria, III. Nikephoros Botaniates (1078–1081) ile evlenmiş ve III. Nikephoros imparatorluk tacı giymiştir.

²⁴ *Labarum*, üzerine Kristogram işlenmiş olan sancak. I. Konstantinos’un (324–337) Maxentius’a karşı yaptığı savaştan önce sancakların ucuna koyduğu İsa’nın monogramını taşıyan sembole verilen isim.

²⁵ *Globus*, iktidar sembolü, dünyayı simgeleyen küre.

Sonuç

Makalenin konusunu oluşturan VII. Mikhael dönemine ait elli sekiz altın sikke²⁶, Malatya, Battalgazi (Eski Malatya) İlçesi, Okul Caddesi üzerinde belediyeye ait bir hamamın yıkılarak yeniden inşası çalışmaları sırasında, temel kazısından çıkan toprak içerisinde bulunmuştur.²⁷ İhbar üzerine müsadere edilen sikkeler, 1993 yılı Mayıs ayında Malatya Arkeoloji Müzesi tarafından alınarak, 1993 envanter numarasına kaydedilmiştir (Yiğit, 1995, s. 1–4). Ele geçen sikkelerin tümü Konstantinopolis darphanesinde M.S. 1071–1078 yılları arasında basılmış, iç bükey formda AV histamenondur.²⁸ Elli sekiz sikkenin ağırlıkları 4.23 gr. ve 4.44 gr., çapları 24 mm. ve 31 mm. arasında değişmektedir.

Battalgazi'de ele geçen VII. Mikhael (1071–1078) dönemi altın sikke definesi Bizans'ın doğu sınırındaki hâkimiyetinin sonu olarak düşünülmelidir. Malatya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan 895 adet Bizans sikkesi içinde, VII. Mikhael'in Battalgazi'de ele geçen definesi dışında Tip 2, d sınıfından (bkz., katalog no. 19-57) iki altın sikkesi ve bunun dışında 1070-1075 yılları arasına tarihlenen iki anonim "H", 1075-1080 yılları arasına tarihlenen yedi anonim "P" grubu olmak üzere toplam dokuz bakır sikkesi daha bulunmaktadır. Müze koleksiyonunda yer alan, 1087–1092 yılları arasına tarihlenen, I. Aleksios Komnenos (1081–1118) dönemine ait iki bakır sikke de Bizans'ın Malatya'daki hâkimiyetinin sonunu desteklemektedir.

Anadolu'nun doğu ve güney doğusunda ele geçmiş, VII. Mikhael dönemine tarihlenen başka altın sikke define buluntuları da mevcuttur. Erzurum'da altı, Diyarbakir İli'nde yirmi beş ve Diyarbakir Kalesi'nde on bir altın sikkeden oluşan üç define tespit edilmiştir (Mosser, 1935, s. 25, 42). Ayrıca 2007 yılında, Mersin Yumuktepe Höyüğü'nde gerçekleştirilen kazılarda X. Konstantinos'un iki altın sikkesi ile birlikte VII. Mikhael'e ait altın sikke definesini bulunmuştur (Caneva ve Köroğlu, 2009, s. 153).²⁹

---

²⁶ 2008 yılı Ağustos ayında Malatya Arkeoloji Müzesi'nde gerçekleştirilen Bizans sikkelerinin tespiti çalışmasında define ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Çalışma iznini veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Malatya Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne, müzede sağladıkları olumlu çalışma koşulları ve destekleri için Malatya Arkeoloji Müzesi personelinden Antropolog Hüseyin Şahin'e teşekkür ederim. Ayrıca üzücü bir olay sonucu hayatını kaybeden Antropolog Enver Üstündağ'ı da saygıyla anıyorum.

²⁷ Malatya Arkeoloji Müzesi tarafından definenin ele geçtiği belediye hamamı incelenmiş ancak her hangi bir taşınmaz kültür varlığına rastlanmadığı için belediyenin yeni hamam inşasına izin verilmiştir.

²⁸ VII. Mikhael'in altın sikkeleri, P. Grierson, 1973, s. 803-806'da yer alan sınıflandırma göz önünde bulundurularak düzenlenmiştir. Katalogda kullanılan teknik kısaltmalar: Ağ.: Ağırlık; AV: Altın, Ay.: Arka yüz; Darp.: Darphane; Env. no.: Malatya Arkeoloji Müzesi envanter numarası; Konst.: Konstantinopolis; Ky.: Kalıp yönü; Öy.: Ön yüz; *: Orijinal ölçüsünde fotoğrafı verilen sikke.

²⁹ Ancak yayında defindedeki kaç sikke olduğu bilgisi verilmemiştir.

Anadolu dışında Yunanistan'da Korinth Kazıları'nda, Bulgaristan'da Gurghendjik, Hissar, Preslav'da ve Romanya'da ele geçmiş VII. Mikhael'in altın sikke defineleri bulunmaktadır (Mosser, 1935, s. 21, 37, 39, 44, 69).

Anadolu'nun doğusunda ve Balkanlarda 1071–1078 yılları arasına tarihlenen VII. Mikhael'e ait altın sikke definelerinin çokluğu, 1077 yılında Anadolu'da Nikephoros Botaneiates'in (1078–1081)³⁰, Balkanlarda ise Nikephoros Vrynnios'un başlattıkları ayaklanmalar olabilir. Bu durum, Battalgazi'de (Melitene) bulunan definenin ne zaman gömülmüş olabileceğine dair bir öneri getirmemekle birlikte, Bizans'ın 1071 tarihindeki Malazgirt yenilgisinin ardından yoğunlaşan askeri ve siyasi problemlere rağmen hala Anadolu'ya ve Balkanlara para sevkiyatı yapabiliyor olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bir imparator öldükten ya da tahtan ayrıldıktan sonra, o imparatora ait sikkelerin bir süre daha tedavülde kaldığı da unutulmamalıdır.³¹ Ancak bu sikkelerin 1078 yılı sonrasında gömülmüş olması tarihsel olaylar göz önüne alındığında çok da mümkün görülmemektedir.

Katalog

VII. Mikhael Dukas
Konstantinopolis
AV Histamenon

Tip 1

Öy. : Yazı yok. İsa cepheden arkakıllı tahta oturuyor. Sakallı ve haçlı nimbuslu. Haçın her bir kolunda nokta bezeme var. Tunik ve himation giyimli. İsa'nın sağ eli dua pozisyonunda pelerinin kenarında, sol elinde kitap bulunuyor ve kitabın sırtı dizinde yer alıyor. Kitabın üzerinde de nokta bezeme var. Figürün solunda ve sağında IC / XC. Sikkenin etrafı çift sıra nokta bordürlüdür.

Ay. : + MIX AHŞ RACİŞ O ç

İmparatorun cepheden büstü, sakallı ve yakalı loros giyimli. Haçlı ve pendiliali taçı var. Sağ elinde labarum ve sol elinde dört nokta ile oluşturulmuş haçlı globus bulunuyor. Sikkenin etrafı çift sıra nokta bordürlüdür.

³⁰ Nikephoros Botaneiates'in Anadolu'da başlattığı ayaklanma Selçuklulardan da destek görmüştür. VII. Mikhael'in tahtan vazgeçmesinin ardından 1078 yılında Konstantinopolis'e giren Botaneiates'in tahtı 1081 yılında Aleksios Komnenos (1081–1118) tarafından devrilmiştir.

³¹ Aleksios Komnenos (1081–1118) döneminde Bizans ile Antakya'daki Haçlı devleti arasında yapılan anlaşmada, Bizans'ın yapacağı ödemelerin Aleksios'un çıkardığı yeni paralarla değil, selefti VII. Mikhael'in sikkeleri ile yapılması şartı konmuştur. Bkz., Baskıcı, 2009, s. 251, dip not. 16.

<i>No.</i>	<i>Ağ.</i>	<i>Ky.</i>	<i>Çap</i>	<i>Darp.</i>	<i>Env.No.</i>
1.	4.41	6	26	Konst.	4706
2.*	4.36	6	25/27	Konst.	4709
3.*	4.34	6	25/27	Konst.	4711

Tip 2

Öy. : Yazı yok. İsa'nın cepheden büstü, uzun sakallı ve haç nimbuslu. Tunik ve himation giyimli. Sağ eli göğsü önünde takdis pozisyonunda, sol eli kitabı altından tutuyor. Büstün solunda ve sağında: IC / XC. Sikkenin etrafı çift sıra nokta bordürlüdür.

Ay. : Aynı yazı ve tip. Fakat, imparatorun sağ elindeki labarum süslü, sol elindeki globus üzerinde yer alan haç tek parçadır.

(a)

4.	4.43	6	26/27	Konst.	4705
5.*	4.37	6	25/28	Konst.	4702
6.	4.37	6	26/29	Konst.	4691

(b)

7.	4.44	6	25/28	Konst.	4673
8.*	4.40	6	24/27	Konst.	4663
9.	4.36	6	26/27	Konst.	4666

(c)

10.	4.40	6	26/27	Konst.	4683
11.	4.38	6	28	Konst.	4661
12.	4.36	6	25/26	Konst.	4676
13.	4.35	6	27/29	Konst.	4680
14.*	4.35	6	24/28	Konst.	4712
15.	4.34	6	27/29	Konst.	4689
16.*	4.34	6	26	Konst.	4707
17.	4.26	6	28/29	Konst.	4668
18.	4.24	6	27	Konst.	4674

(d)

19.	4.43	6	28/29	Konst.	4672
-----	------	---	-------	--------	------

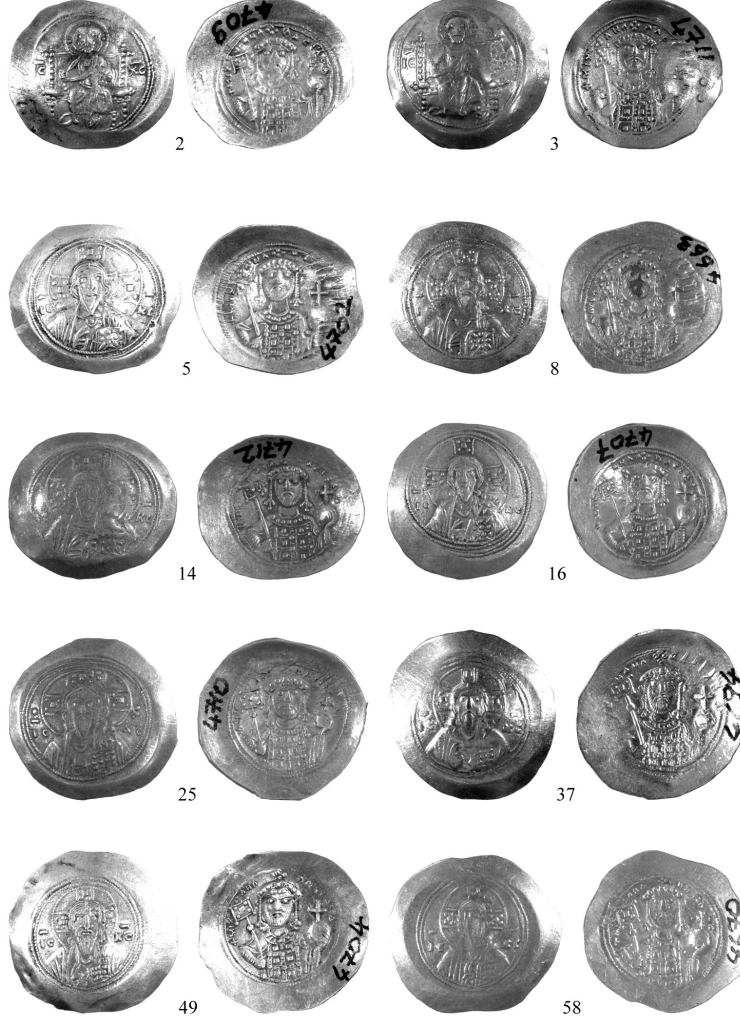

20.	4.43	6	26/27	Konst.	4714
21.	4.41	6	26/31	Konst.	4708
22.	4.41	6	27	Konst.	4678
23.	4.40	6	26/29	Konst.	4688
24.	4.40	6	28	Konst.	4671
25.*	4.40	6	27/28	Konst.	4710
26.	4.40	6	26/28	Konst.	4686
27.	4.38	6	27/31	Konst.	4687
28.	4.38	6	27/28	Konst.	4696
29.	4.38	6	27/28	Konst.	4700
30.	4.38	6	26/28	Konst.	4681
31.	4.38	6	27	Konst.	4692
32.	4.37	6	27/29	Konst.	4675
33.	4.37	6	25/29	Konst.	4677
34.	4.37	6	25/28	Konst.	4701
35.	4.36	6	25/27	Konst.	4695
36.	4.36	6	26/29	Konst.	4684
37.*	4.36	6	26/28	Konst.	4694
38.	4.35	6	27/29	Konst.	4699
39.	4.35	6	28	Konst.	4690
40.	4.35	6	27	Konst.	4682
41.	4.34	6	26/27	Konst.	4685
42.	4.33	6	28/31	Konst.	4698
43.	4.33	6	26/28	Konst.	4703
44.	4.32	6	25/30	Konst.	4713
45.	4.32	6	27	Konst.	4667
46.	4.31	6	27/29	Konst.	4697
47.	4.31	6	28	Konst.	4664
48.	4.31	6	28	Konst.	4694

Battalgazi (Melitene) Definesi: VII. Mikhael Dukas'ın Histamenonları

49.*	4.31	6	27/28	Konst.	4704
50.	4.30	6	27/29	Konst.	4715
51.	4.30	6	27/29		Konst.
4716					
52.	4.30	6	27/28		Konst.
4717					
53.	4.29	6	28		Konst.
4665					
54.	4.28	6	27/30		Konst.
4660					
55.	4.25	6	27		Konst.
4662					
56.	4.24	6	26/28		Konst.
4669					
57.	4.23	6	28	Konst.	4693
(e)					
58.*	4.42	6	26/29	Konst.	4670

Kaynakça

- Angold, M. (1997). *A political history the Byzantine Empire 1025-1204*. London and New York: Longman.
- Acara, M. (2005). Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Bizans maden eserleri: ağırlıklar ve haçlar. 22. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* içinde (c.2, ss. 51-58). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Anderson, J. G. C. (1896). The campaign of Basil I against the Paulicians in 872 A. D. *The Classical Review*, 10, 136-140.

- Anderson, J. G. C. (1897). The road-system of Eastern Asia Minor with the evidence of Byzantine campaigns. *The Journal of Hellenic Studies*, 17, 22-44.
- Avcı, C. (2003). *İslam Bizans ilişkileri*. İstanbul: Klasik.
- Baskıcı, M. M. (2009). *Bizans döneminde Anadolu, iktisadi ve sosyal yapı (900-1261)*. Ankara: Phoenix.
- Brand, C. M. (1989). The Turkish element in Byzantium, eleventh-twelfth centuries. *Dumbarton Oaks Papers*, 43, 1-25.
- Brooks, E. W. (1900). Byzantines and Arabs in the time of the early Abbasids. *The English Historical Review*, 15, 728-747.
- Brooks, E. W. (1901). Arabic lists of the Byzantine themes. *The Journal of Hellenic Studies*, 21, 67-77.
- Bulgurlu, V. (2007). İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Bizans kurşun mühürleri. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Canave, I. ve Köroğlu, G. (2009). Excavations at Mersin Yumuktepe Höyüğü in 2007. *30. Kazı Sonuçları Toplantısı* içinde (c. 3, ss. 151-162). Ankara.
- Charanis, P. (1961). The transfer of population as a policy in the Byzantine Empire. *Comparative Studies in Society and History*, 3, 140-154.
- Croke, B. ve Crow, C. (1983). Procopius and Dara. *The Journal of Roman Studies*, 73, 143-159.
- Darkot, B. (1997). Malatya. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 7, ss. 225-232). Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Demirel Gökalp, Z. (2009). Malatya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Bizans anonim follisleri. *A.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 217-250.
- Eskici, B. (2002). Osmanlı Dönemi'nde Eski Malatya şehri ve yapıları. VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu 08-10 Nisan 2002 içinde (ss. 405-416). Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Eskici, B. (2006). Malatya. Peker, A. U ve Bilici, K. (ed.). *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi uygarlığı* içinde (c.2, ss. 263-266). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Göğebakan, G. (2003). Malatya. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.27, ss. 468-473). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gregory, T. E. (2008). *Bizans tarihi* (E. Erment, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Grierson, P. (1954). The debasement of the bezant in the eleventh century. *Byzantinische Zeitschrift*, 47, 379-94.
- Grierson, P. (1961). Notes on the fineness of the Byzantine solidus. *Byzantinische Zeitschrift*, 54, 91-97.
- Hendy, M. F. (1985). *Studies in the Byzantine monetary economy c.300-1450*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hendy, M. F. (1999). Alexius I to Alexius V. Bellinger, A. R. ve Grierson, P. (ed.) Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection (Volume Four Part 1). Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Hild, F. ve Restle, M. (1981). *Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos) Tabula Imperii Byzantini 2*. Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Honingmann, E. (1970). Bizans devletinin doğu sınırı (F. Işıltan, Çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Honingmann, E. (1997). Malatya. İslam Ansiklopedisi içinde (c.7, ss. 232–239). Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kaplanis, C. (2003). The debasement of the dollar of the middle ages. *The Journal of Economic History*, 63, 768-801.
- Le Quien, M. (1958). *Oriens Christianus*. Graz: Akademische Druck-U. Verlagsantalt.
- Mango, C. (2008). Bizans yeni Roma İmparatorluğu (G. Ç. Güven, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mango, C. ve Scot, R. (1997). The chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and near eastern history AD 284–813. Oxford: Clarendon Pres.
- Maxeiner, I. K. (1977). Eudokia Makrembolitissa and the Romanos ivory. *Dumbarton Oaks Papers* 31, 307-325.
- M'Elderry, R. K. (1909). The legions of the Euphrates frontier. *The Classical Quarterly*, 3, 44-53.
- Mikhael Psellos (1992). *Khonographia* (I. Demirkent, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mosser, S. McA. (1935). A bibliography of Byzantine coin hoards. New York: The American Numismatic Society.
- Oikonomides, N. (2001). Catalogue of Byzantine seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art Vol.4. Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Ostrogorsky, G. (1999). Bizans devleti tarihi (F. Işıltan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Procopius (1838). *De aedificiis* (B. G. Niebuhr, Çev.).
- Procopius (1914). *History of the wars, books I and II* (H. B. Dewing, Çev.). London: Harvard University Pres.
- Strabon, Antik Anadolu coğrafyası (Geographia: XII-XIII-XIV) (A. Pekman, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Tekin, O. (1999). Bizans sikkeleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Travaini, L. (2001). The Normans between Byzantium and the Islamic world. *Dumbarton Oaks Papers*, 55, 179-196.
- Treadgold, W. (1997). *A history of the Byzantine state and society*. California: Stanford University Pres.
- Üstündağ E. ve diğerleri (2005). *Malatya Müzesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Vryonis S. (1971). *The decline of medieval Hellenism in Asia Minor and the process of islamization from the eleventh through the fifteenth century*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Pres.
- Yiğit, B. (1995). Malatya Müzesi (Battal Gazi) define buluntusu. *Arkeoloji ve Sanat*, 67, 1-4.
- Yorke, V. W. (1896). A Journey in the valley of the upper Euphrates. *The Geographical Journal*, 8, 453-472.